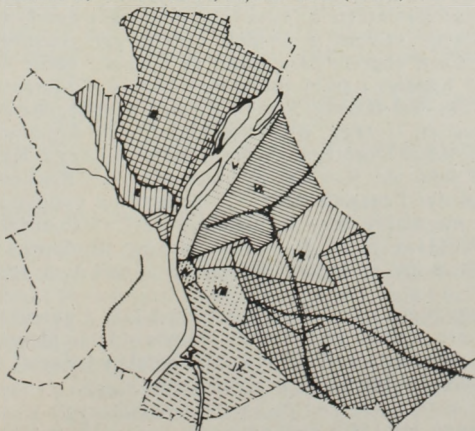

Megemlékezés a Fővárosi Élelmiszerellenőrző és Vegyvizsgáló Intézet Jubileumi Évkönyvéről és az Intézet újjászületésének három évtizedes évfordulójáról

1974. november 25-én jelent meg *dr. Telegdy Kováts László* ny. egyetemi tanár főszerkesztésében a Fővárosi Élelmiszerellenőrző és Vegyvizsgáló Intézet (volt Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézete, „FŐVEGY”) Jubileumi Évkönyve, *Csikész Józsefné*, Budapest Főváros Tanácsának elnökhelyettese előszavával. Az évkönyv 207 oldalon tárgyalja az Intézet kialakulásának történetét, munkáját, működését, szakmai eredményeit stb. Különösen részletes a nyomtatásban is megjelent intézeti évkönyvekből, jelentésekből merített anyag (1874 – 1921-ig).

Az Intézet szervezeti szabályzata (882/1898. sz. közgy. határozat, ill. az 54442/1896. FM sz. körrendelet) alapján az Intézet illetékessége „Budapest Székesfőváros” egész területére, kizárólagosan az akkori tíz kerületre terjedt ki. A főváros akkori tíz kerületének határán kívül levő települések, illetve az ország egyéb területeinek ellenőrzése nem az akkori „FŐVEGY”, hanem egyéb vegy-kísérleti állomások körébe tartozott (Országos M. kir. Chemiai Intézet és Központi Vegy-kísérleti Állomás* vagy egyéb „törvényhatósági vegy-kísérleti állomások” stb.). *L. 1. ábra.*

* Az Orsz. M. kir. Chemiai Intézetben dolgozott az évkönyv fő- és felelős szerkesztője *dr. Telegdy Kováts László* is, *I. ÉVIKE 20, 78, 233. 1972 (szerk.).*

1. ábra

Az Intézet ellenőrzési területe: Budapest székesfőváros tíz kerülete 1898-ban

Az Országos Chemiai Intézet számára azonban a főváros kiterjedt környezetének élelmiszerellenőrzése rendkívül nehéz feladat volt: e nehézségek részben kiküszöbölésére alakult meg a M. kir. Vegykísérleti Állomás, Újpesten. A megalakulás történetét *dr. Wolff Ottó* az állomás későbbi vezetője így írja le:

„Az 1914. év április havában a „Főiskolai Szociális Telep” igazgatósága előterjesztést tett Újpest r. t. város* tanácsához, a vármegyéhez és a Földművelésügyi Ministerhez aziránt, hogy tekintettel az igen nagy mértékben elharapódzott élelmiszerhamisításokra s arra, hogy Újpest és környéke nagy mennyiségű élelmiszert szállít a fővárosba és mint átmeneti helyen a fővárosba irányított igen sok élelmiszershállítvány megy a városon keresztül, a „Főiskolai Szociális Telep”-en egy vegyvizsgáló laboratórium állíttassék fel. Mind a három hatóság mellette volt e helyes megokolású indítvány megvalósításának, a végleges megoldást azonban a háború kitörésének közbejötté egy ideig késleltette, míg 1916. december hó 29-én kelt rendeletével a M. kir. Földművelésügyi Minister úr döntött, hogy a „Főiskolai Szociális Telep” épületében** élelmiszervizsgáló állomás állíttassék föl, amely mint az Országos M. kir. Chemiai Intézet újpesti kirendeltsége végezze működését... A kirendeltség elhelyezéséről a „Főiskolai Szociális Telep” gondoskodott, amennyiben erre a célra az intézet főépületének I. emeletén bocsájtott egy helyiséget rendelkezésre. Az itt végzett vizsgálatok főleg a tej- és tejtermékek gyártásának és forgalmának vizsgálati ellenőrzésére szorítottak... A kommunista uralom alatt a kirendeltség külön épületet kapott, amely azelőtt a telep igazgatójának lakása volt. Teljesült ezzel az az óhaj, hogy a kirendeltség külsőleg is, különálló intézmény legyen... Működése ekkor is főképpen a tej- és tejtermékek ellenőrző vizsgálata volt, megbízást nyert ezen kívül a környékbeli malmok lisztjeinek ellenőrzésével is, a népbiztosság rendeletével...”

1921. július 23-án a Földművelésügyi Miniszter a kirendeltséget önálló vegykísérleti állomássá fejlesztette ki.

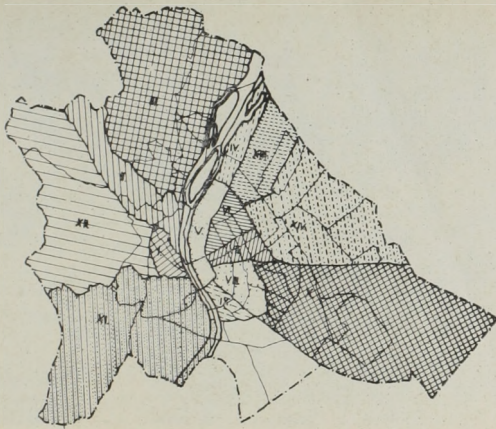
... „Rákospalota r. t. város határából Káposztás megyer puszta 1922. év január 1-én, a Villa-sori rész pedig 1928. év december hó 13-án közigazgatásilag Újpest r. t. városhoz lett átcsatolva. A város határa ezzel az eljárással 1435 kat. holddal lett kisebb és elvesztette a Duna folyamot, mely észak-nyugatról természetes határt képezett, viszont a területi veszteséggel szemben Rákospalota határában a földreform végrehajtása során új telepek, egész városrészek alakultak, így a: gróf Károlyi László tulajdonát képező földingatlanból 130 kat. holdon létesült uccák: gróf Károlyi Sándor Elemér, Wagner Manó tér, Ágarasztó Tivadar, Géza, Ágoston, György, dr. Vass József, gróf Apponyi Franciska, dr. Kemény István, Kanizsai Dorottya, Gyómi Géza tér, Lisznyai Kálmán, Lórántffy Zsuzsanna, Rákosi Jenő tér, Kovácsi Kálmán, Megyeri, Kovácsi Márton, *Balló Mátyás* és gróf Károlyi Fruzsina ucca...” Nyugdíjba vonulása óta Balló Mátyás – az Intézet megalapítója – a róla elnevezett utcában lakott.

Az 1930. évi XVIII. t. c. 36. §. 5. bek. alapján Budapest főváros területe 14 kerületre bővült, s így az Intézet hatásköre is ezekre a területekre terjedt ki. (2. ábra).

Az Intézet fennállása óta a polgármesteri VIII. Ügyosztályhoz (Közélelmezési) tartozott; erre utalnak az Évkönyv számos oldalán idézett iktatószámokban a „VIII”-ak, valamint az Évkönyv 207. oldalán felsorolt források között „Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvei”.

* „Rendezett tanácsú” város.

** ma: Egészségügyi Szakiskola, Budapest, IV. Erkel ú. 26.

2. ábra

Az Intézet ellenőrzési területe, a főváros tizennégy kerülete 1930-ban

Sajnálatos, hogy hazánk történetében talán legnehezebb időkről 1938-tól 1946-ig terjedő időkről „nincs mit regélnie a krónikásnak” (108. old. 2. bek.); így alig szól a nácizmus pusztításairól, a főváros és az Intézet szétszakadásáról, az üldözöttek elpusztulásáról vagy hazatéréséről. Minthogy hazánk történetének egyik legjelentősebb és legszomorúbb időszakában történekről az Intézet vonatkozásában csak rövid tömönatokkal emlékszik meg, ezért kiegészítésképpen az Élelmiszervizsgálóti Közlemények dokumentációs tára adatai alapján kívánunk hozzáfűzni néhány kiegészítést:

A főváros budai és pesti kerületeit összekötő Duna-hidak biztosították a főváros 14 kerületében elszórva lakó munkatársak számára az összeköttetést az Intézettel. A hitleristák és nyilasok azonban 1945. január 18-án a hidakat felrobbantották.

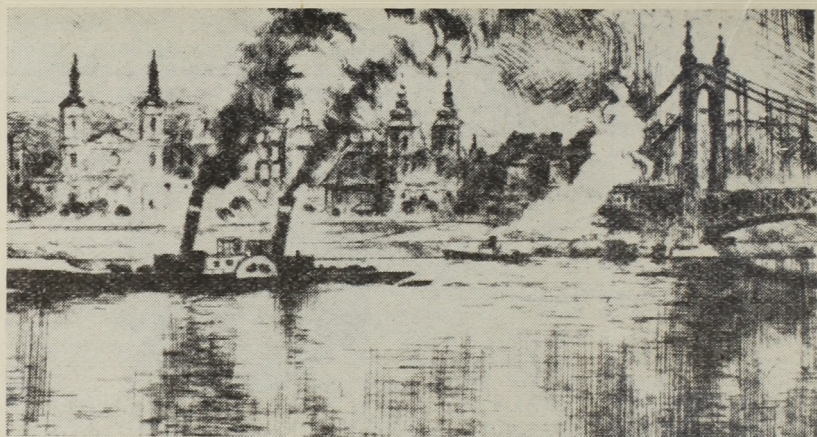
Az Intézetnek a budai részen rekedt munkatársai meg sem tudták közelíteni munkahelyüket; az Intézet is darabokra szakadt.

A német csapatok és a nyilasok kiűzésével a szovjet csapatok szabadították fel a kettészakadt fővárost.

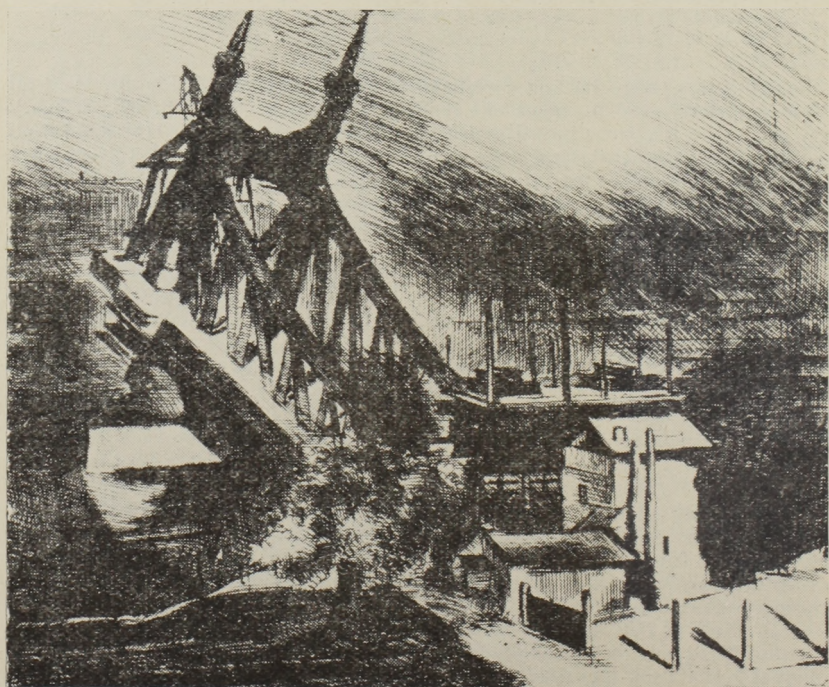
Az „anyaintézet” története (Pesten)

Szinte még hallatszott a fegyverek ropogása és a főváros pesti kerületeinek számos épülete füstölgő romokban hevert, amikor a pincékből, az óvóhelyekről elindultak az Intézet Pesten lakó munkatársai és a romok között megközelítették az Intézetet, felmérték a keletkezett károkat és megkezdték az egyes laboratóriumok rekonstrukcióját.

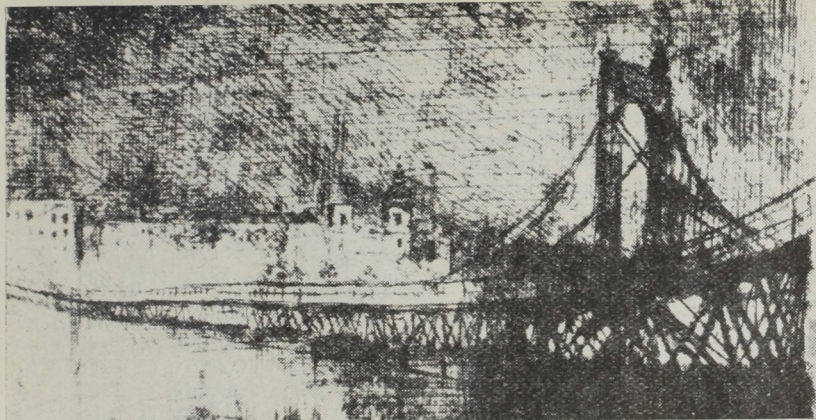
Dr. Hunkár Béla igazgató távollétében az üldözésből visszatért dr. Bognár Gusztáv fővegyész (a felszabadulás után igazgatóhelyettes és mb. igazgató, a Magyar Kémikusok Egyesületének alelnöke) hozzákezdett a főváros tejjelátásának megszervezéséhez. Nagyban hozzájárultak ujjáépítő munkájának elősegítéséhez az Intézethez közelfekvő területeken lakó munkatársak: vegyészek és

3. ábra. Korabeli rézmetszet a Pestet és Budát összekötő „Erzsébet” hiddal

4. ábra. Korabeli rézmetszet a felrobbantott „Ferenc József” hídról

5. ábra
Korabeli rézmetszet a szovjet csapatok által először épített pontonhídról

ellenőrök, írodisták, szakmunkások és altisztek egyaránt, szinte lázas igyekezettel takarították el a romokat és igyekeztek üzembe helyezni az Intézet felszerelését. A felmérés alkalmával megállapították, hogy az Intézet műszerparkjának jelentékeny része, vegyszerkamrájának állománya pedig szinte teljes egészében sértetlenül vészelte át az ostromot.

Elsőnek a szovjet hadsereg katonai alakulatai keresték meg az Intézetet és kérték fel vizsgálatok elvégzésére. Főként víz-, élelmiszer- és toxikológiai vizsgálatot végeztek az Intézetben, rendkívül nehéz körülmények között, mert a közmű- ill. energiaszolgáltatás szünetelt. Borszesz és benzinégők felhasználásával kellett elvégezni a vizsgálatokat (pl. hullarészek hamvasztása stb.). De a készletek elfogytak és a munkában akadályok merültek fel, az Intézetben szemlet tartó akkori „polgármester”, *Vas Zoltán* nemzetgyűlési képviselő, Budapest Közellátási Kormánybiztosa utalványozott a munkák folytatására egy hordó benzint.

Egyre jobban erősödött a főváros vérkeringése, megkezdődött az energiaszolgáltatás, megindult a közlekedés is, először a szovjet hadsereg segítségével készített ponton-hidon, majd az újjépített hídakon is.

Közben Budán

A Székesfőváros Budai Közigazgatási Kirendeltsége az 1000/1/1945. sz. utasításával elrendelte a Vegyészeti Intézet Budai Kirendeltségének megszervezését. A kirendeltség vezetésével *Lindner Elek* igazgatóhelyettes (az Intézet későbbi igazgatóját) bízták meg (3/1945. budai közig. kirendelt. sz. rendelet.).

Az ostrom alatt a főváros egyetlen budai laboratóriuma a Rudas-fürdőben elhelyezett ún. „vízvizsgáló laboratórium” is bomba találat következtében elpusztult.

A Vegyészeti Intézet budai kirendeltsége tehát a következő három laboratóriumban végezte működését:

1. „Buda-déli” laboratórium a Műegyetem elektrokémiai tanszékén (XI., Budafoki út 8. II. lcs. II. em.), 1945. február 28-tól.
2. „Buda-központi” laboratórium a Szilágyi Erzsébet leánygimnázium I., Mészáros u. 3/5. III. em. 90. sz. alatti vegytani teremben, 1945. márc. 8-án kelt 5/1945. sz. köz. kir. sz.
3. „Óbudai laboratórium” pedig a III., Selmeci u. 34. sz. alatt alakult meg.

Az első vizsgálatokat Budán is a szovjet katonai parancsnokság 1945. febr. 28-án kelt utasítására kezdte meg az I. sz. laboratórium. A katonai parancsnokság ugyanis szükségesnek látta a XI. kerület kútjai vizének azonnali vizsgálatát. A XI. kerületben 216 kút vizét mintázta és vizsgálta meg a kirendeltség, melyek közül 26 vizét nagy mértékben szennyezettnek találta, ezért javaslatot tett a kutak azonnali lezárására, ill. betemetésére.

A vizszolgáltatás megindulásakor több helyen ellenőrizte a kirendeltség a vízvezetéki vizet és azt mindenkor kifogástalannak találta. Megvizsgált azonkívül több feltörő talajvizet, a Rudas-fürdő forrásvizét és a „Feneketlen tó” vizét. Az összes vizsgálatok száma 242 volt, e laboratórium fő feladatát a XI. kerület kútjainak vizsgálatát lényegesen befejezte és a vizszolgáltatás fokozatos megindulásával a további fokozott helyi ellenőrzés szükségtelessé vált; időközben a „Manci” és az akkori „Ferenc József híd” is megnyílt.

Hasonlóan főként víz- és egyéb élelmiszer (tej, tejtermékek, liszt, kenyér, sütőporok, eszenciák, ecetpótlók, tea, étolajok stb.) mintákat vizsgált a többi kirendeltség is: a hidak újra megnyíltak, Buda, Óbuda és Pest a három testvérváros ismét egymásra talált és 1946. június 11. óta a Budai Kirendeltség ötnegyedévi tevékenysége után működését befejezte és munkatársai ismét az anyaintézetben a Központi Városházán elhelyezett intézetben teljesítettek szolgálatot.

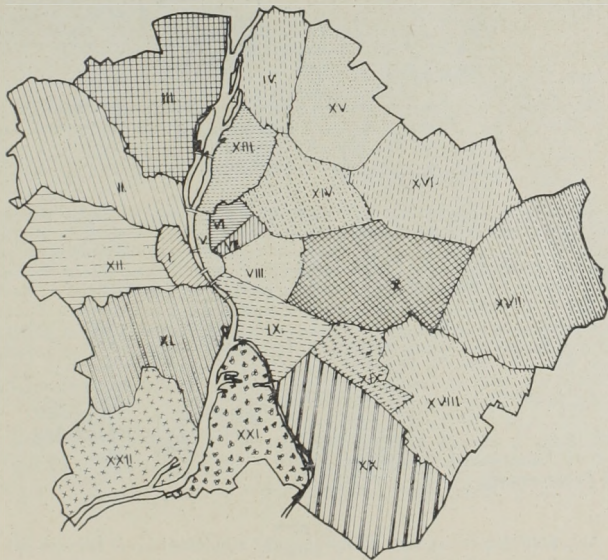
1946. nov. 25-én írja dr. *Bognár Gusztáv* a Magyar Kémikusok Lapjában (1, 95, 1946) a főváros tejellátásáról:

...„Mindenki élénken emlékszik még rá, hiszen alig egy és háromnegyed éve, hogy az ostrom után a fővárosba árut szállítani alig lehetett, vasút, autó nem működött, a teherkocsi forgalom inkább csak elképzelés volt, a ló nem húzott, inkább a lovat kellett tolni, annyira erőtlen volt, s így érthető, hogy a főváros nyomorgó, éhenhaláshoz közel álló csecsemőin és kórházi ágyon sýnlődő betegein kellett először az intézkedő hatóságoknak segíteniök. ...Az ostrom utáni tejellátása a fővárosnak, mindenki tudja, hogy nulla volt, a múlt havi szétosztásra került tejmennyiség napi átlaga viszont 71 900 liter volt.”, azonban ...„a vidéken oly nagymérvű a tej és termékhamisítás, hogy jóformán egyetlen vállalat sincs abban a helyzetben, hogy kifogástalan, bekeménységű árut hozzon forgalomba.” ...„Igyekezett a főváros az *övezeti városok* tejellátásában is résztvenni. Így Mátyásföld, Rákoscaba, Rákospalota, Pestszentlőrinc, Pestszenterzsébet stb. közellátásában is szerepelnek a fővárosból odairányított tejmennyiségek. Október havában a számukra kiutalt tej 36 000 litert tett ki.

Minden gondunk most már a *tej minőségének megjavítása* és a vidéken elhatalmasodott *tej- és tejtermékhamisítás meggátlása*. Ezt a főváros a saját hatáskörében nagyon nehezen tudja megoldani, minthogy közigazgatásilag Budapest területére kell szorítkoznia. Ehhez — hogy eredményt érjünk el — országos jellegű intézkedések meghozatala szükséges. Ilyen irányú sürgető jellegű megkeresést intéztünk mind a tejtermelést irányító földművelésügyi minisztériumhoz, mind pedig a tejmennyiségek szétosztását intéző közellátásügyi minisztériumhoz.”

* A Margit híd felrobbantott pesti szakaszának pótlására épített pontonhíd (a szerk.).

Az 1949. évi 26. tc. 1950. jan. 1. hatállyal megteremtette „Nagybudapestet”. Az eddigi 14 kerületet egyesítette a szomszédos településekkel („övezeti városokkal”) (l. 111. o.), s a főváros egyesített területét 22 kerületre osztotta.

6. ábra

Az Intézet ellenőrzési területe, „Nagybudapest”, a főváros huszonekét kerülete (1950-ben)

A véletlen különös játéka volt csupán, hogy a felszabadulás után az Intézet első új vegyész-alkalmazottja (*Hegyi Zoltán*) a – Rókus Kórház gyógyszer-tárából került az Intézetbe 1949-ben, mint ahogy *Molnár János* gyógyszerész is a Rókus Kórház gyógyszerészből lett „Pest város vegyésze” 1867-ben.

A „polgármesteri VIII. ügyosztály” (Közélelmezési) megszűnt, s az Intézet ekkor átmenetileg a Fővárosi Tanács V. Kereskedelmi osztályának irányítása alá került.

1950-ben az Intézet irányítását a Fővárosi Tanács X. Egészségügyi osztálya vette át. Erre vonatkozik az Évkönyv 114. oldalán említett „érdekes feljegyzés”, melynek „készítője ismeretlen”* mely azonban tulajdonképpen az Intézetben megszervezett bakteriológiai laboratórium megalakulási körülményeire vonatkozik.

A 35.756/1904. X. (Egészségügyi) ügyosztály sz. rendelet a Fővárosi Vízművek által termelt víz ellenőrzését rendelte el. A bakteriológiai vizsgálatokat a Fővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet és a vegyvizsgálatok elvégzését pedig a Fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet feladatává tette.

A Fővárosi Bakteriológiai Intézet azonban 1949-ben megszűnt, a Fővárosi vízművek bakteriológiai és kémiai vizsgálatát pedig az Országos Közegészségügyi Intézetre bízták addig, amíg a főváros megfelelő laboratóriumot állít fel (3049/B/6) 1950. NM sz. rendelet. Az egyéb élelmiszerek bakteriológiai vizsgálatáról azonban rendelet nem intézkedett.

* Az Intézet igazgatója, Lindner Elek (Szerk.)

Magyar Nemzeti Bank
egyetemes igazgató: 1938.21.47

**ÉLELMISZERVIZSGÁLATI ÉS
KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ**

Budapest, 1954. NOV. 13.

Lelkiáll. jel: 1277/Szb.

Lelkiáll. jel:

Egyéb jel: dr. Vargha/Ánó.

Névr:

Teljes:

Címjel:

1111 BUDAPEST, AKACSMANYSZ. 24. L. 2.
TELEFONSZÁMAI: 311-71, 311-523, 312-499, 313-429

Dr. Kottás József elvtárnak,
Fővárosi Vegyészeti Intézet,
Budaörsi út 1. Városháza,
V. Városház-p. 7.

Hivatkozással a f. évi május hó 12-i, az Élelm. Min. Műszaki Felügyeleti Főosztálynak megküldött beadványára írtedük, hogy az "Élelmiszervizsgálati Közlemények" című, negyedévenként megjelenő sokszorosított broccra kiadvánnyal az Élelmiszeripari Minisztérium Könyvtársai Szakbizottságra csak f. évi október 22-i ülésén találkozhatott, és az előbbi határozatot hozta:

"A negyedévenként megjelenő broccra kiadványt a Bizottság jóváhagyásával, hogy Szerkesztője a Fővárosi Vegyészeti Intézet igazgatója, dr. Linder Elek legyen. A Bizottság határozata a továbbiakban az volt, hogy a vállalatunk kiadásában havonta megjelenő "Élelmiszeri Ipar" című szakmai folyóirat időszakos analitikai közleményei a broccra kiadvánnyal jelenjenek meg.

**ÉLELMISZERVIZSGÁLATI ÉS
KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ**
Közvetlen
Városház-p. 7.
V. Városház-p. 7.

Kérjük, hogy a kiadás ügyében szíveskedjék vállalatunkat lehetőleg minél előbb felkeresni.

7. ábra

Az „Élelmiszervizsgálati Közlemények” alapítását jóváhagyó okirat

A Főváros Tanácsa azonban a lakosság érdekében szükségesnek látta nemcsak a víz, hanem a fogyasztásra kerülő *élelmiszerek* mikrobiológiai (bakteriológiai) ellenőrzését is, ezért alakult meg a Fővárosi Tanács XII. Egészségügyi Osztályának irányítása alá tartozó Vegyészeti Intézetben az élelmiszerbakteriológiai laboratórium. A Fővárosi Vegyészeti Intézetben az élelmiszerbakteriológiai laboratóriumot 1952. novemberében a Fővárosi Közegészségügyi és Járványügyi Állomáshoz csatolták

„*Jegyzőkönyv.* Felvétellett a Föv. Tanács XII. Egészségügyi Osztály Élelmiszerbakteriológiai laboratóriumában, 1952. november 4-én. Jelen vannak: a XII. Egészségügyi Osztály részéről dr. Ferenczi Endre tisztiorvos az Élelmiszerbakteriológiai laboratórium részéről Szekeres Györgyné, a Közegészségügyi és Járványügyi Állomás részéről dr. Kapos Vilmos igazgató és dr. Vincze László gondnok. Jegyzőkönyvvezető: Virter Imréné... A pénzügyminiszter 3122/20-128/1952. H. t. számú engedélye alapján a XII. Egészségügyi Osztály az Élelmiszerbakteriológiai laboratóriumot, jelenlegi - alább részletezendő - feladataival és teljes felszerelésével és személyzetével együtt a Közegészségügyi és Járványügyi Állomásnak átadja.

Az Élelmiszerbakteriológiai laboratórium feladatai, amelyeket a laboratóriumnak az Állomás kötelékében továbbra is el kell látni, a következők: a jövőben a laboratórium mint a Közegészségügyi és Járványügyi Állomás élelmiszerbakteriológiai laboratóriuma működik. Kmf. aláírások.”

1954-ben az Intézetből kiindult kezdeményezésre határozta el az Élelmiszeripari Minisztérium az Élelmiszervizsgálati Közlemények megindítását (1. 7. ábra),

Bp. Főváros Vegyészeti és
Élelmiszervizsgáló Intézete.
B u d a p e s t .
V., Városház-u 9-11.II. em.185.

Mivatközossal f. hó 9-i levelre értesítjük, hogy a Kiadói Főigazgatóság hozzájárult az Élelmiszervizsgálati Közlemények címlíkiadvány megjelentetéséhez. A közlemények legfeljebb negyedévenként maximum 2 íves terjedelemben és 500 példányban magasznyomással kerülnek kiadásra. A kiadó a kiadványt önköltségi áron számítja. A kiadvány terjesztéséről az Intézet vagy a miniszterium köteles gondoskodni. A fentiekről a Műszaki Könyvkiadó Vállalatot is értesítjük.

Budapest, 1955. V. 30.

A közlemény kitételei:

Regisztráció

Fejér Gyula s.k.
osztályvezető

8. ábra

Az „Élelmiszervizsgálati Közlemények” kiadásának jóváhagyása

melynek nyomdatechnikai úton történő előállítás költségeit a Fővárosi Tanács biztosította, a „lapengedély” megadását (Kiadói Főigazgatóság) az Intézet kérte (I. 8. ábra).

Az első szám előszavát a Fővárosi Tanács VB. elnöke írta. Az Élelmiszervizsgálati Közlemények szerkesztőbizottságában alapító tag volt az Évkönyv „krónikása” dr. Telegdy Kováts László is. (9. ábra).

Hazánk élelmiszerügyében és élelmiszeriparában döntő és még ma is érvényben levő 1958. évi 27 tvr. életbelépésekor az Intézet igazgatója Lindner Elek volt. Működése alatt reformálta meg az Intézet strukturáját: az Intézet osztályait, a szakfelügyeletet gyakorló akkori Élelmiszerügyi Minsztérium „iparigazgatóságainak”, és a magyar élelmiszeripar szakágazatainak megfelelően szervezte át.

1959-ben vette át Vajda Ödön az Intézet vezetését. Az évkönyv részletesen ismerteti az Intézetben már megkezdett és egyre jobban kifejlesztett új munkamódszereket, az érdekes és értékes új kezdeményezéseket, a vizsgálatok statisztikai értékelését, melynek figyelembevételével alakultak ki egységes elvek alapján az egész ország élelmiszerellenőrzése és élelmiszervizsgálatai. Öszintén szól a régi javaslatok és tervek megvalósítására irányuló újabb kezdeményezésekről is (élelmiszerekönyv), melyek kevés eredménnyel jártak.

A főváros az Intézet jó gazdája volt. Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézete már évtizedek óta közép-urópa talán legfejlettebb és legkorszerűbb élelmiszervizsgáló intézete volt. Nem mondhatjuk azonban el ezt az ország egyéb hasonló ellenőrző és hatósági szakértői feladatokat ellátó (régii: